

Riter i praktisk verklighet

Astrid Andersson Wretmark

Riter är ofrånkomliga inslag i avgörande skeden av livet. I kritiska ögonblick försöker man rituellt hantera det som sker och därmed göra det hela tydligt. Förlusten av ett litet barn gör behovet av nyanserade ritual särskilt påtagligt eftersom födelsen och döden kommer varandra nära. Sorg vid missfall och aborter har ofta förbisetts.

Andra föräldrars erfarenheter kan fungera som ett värdefullt stöd vid förlust av barn i anslutning till förlösningen. En privat händelse kan i ett gemensamt högtidlighållande av förlusten lyftas in i en erfarenhet som delas av många.

Det är viktigt att särskild hänsyn kan tas till dem som saknar eget religiöst engagemang. En skrift av Bengt Grandelius m fl "Vi som har ett barn för lite" gör detta tydligt på ett varsamt sätt. Biskopsmötets häfte "Omhändertagande a foster" visar självvårdande omsorg.

Astrid Andersson Wretmark har mångårig erfarenhet som sjukhuspräst och är numera verksam i Visby

Minnesgudstjänster

Under en följd av år har jag vid studiebesök i England konfronterats med olika försök att rituellt uttrycka och hantera sorg och sorgereaktioner. När det gäller förlust av barn i anslutning till förlösningen har man på många engelska sjukhus infört en sed att årligen eller ett par gånger om året inbjuda föräldrar, syskon och andra anhöriga till en minnesgudstjänst för att hedra det förlorade barnets minne. Sådana gudstjänster hålls varje år i slutet av februari på Walsgrave Hospital i Coventry. Sjukhusprästen där, David Robinson, motiverar tidpunkten på året med att det är en tid då en förändring är på väg och våren är i antågande.

Vid två tillfällen har jag deltagit i en sådan gudstjänst. Utformningen är enkel men varm. Ramen har sina olika inslag av hymner, texter och böner och en tydlig karaktär av hemhörigheten inom Church of England, men

det korta tal som hålls av sjukhusprästen lämnar stor öppenhet för andra infallsvinklar på tillvaron än de mest traditionella. Coventry är en storstad med mångkulturell framtoning.

Fungerande ritual

Jag har funnit att ritualen kan anses hålla måttet efter de kriterier som en författare på området, H P V Renner, en luthersk präst i Australien, angett i en framställning om principer för ritual inom pastoralvården. Dessa är följande: 1. Ritualen bör svara mot de aktuella behoven. 2. Ritualen bör stämma överens med de aktuella personernas livssyn och teologi. 3. Ett ritual är effektivast om det har drag av något fast och bestående i sig. 4. Fixerade och formella ritualer är mest lämpliga när en grupp människor är samlade. 5. Såvitt möjligt bör ett ritual lämna rum för deltagarnas engagemang och medverkan. 6. Om än ett ritual är formellt bör det vara rikt i fråga om känslor. 7. Ritualens olika komponenter måste vara samstämda med dess syfte. 8. Ett ritual skall sträva efter att samla enskildas privata erfarenhet så att den blir gruppens gemensamma.

Minnesgudstjänsterna på Walsgrave Hospital i Coventry hålls i sjukhusets kapell som rymmer ett årtiotal personer och som brukar vara fullsatt. Man har inbjudit via olika media, per brev, i press och i lokalradio. Det har visat sig att människor har infunnit sig som förlorat sitt barn för länge sedan men som då inte haft någon möjlighet att få uttrycka sin sorg och därför gripit detta tillfälle. Vid den gudstjänst som hölls 1993 kom ett äldre par strax innan det hela skulle börja och urskuldade sig för att de kom så sent. Den som tog emot dem och gav dem en gudstjänstagenda förklarade att de visst inte var sena, eftersom det ännu fattades ett par

Ritualen bör stämma överens med de aktuella personernas livssyn och teologi

minuter till den utsatta tiden. En av dem svarade då: "Vi förlorade vårt barn för tjugoåtta år sedan."

A service to remember

Ett av de viktigaste inslagen i denna form av högtid är förenat med att man i anslutning till ljuständning fram-bär en minnesbok, där man låtit anteckna namn på de barn som föräldrarna mist, vanligen också i förening med en personlig hälsning och några diktrader som de anhöriga valt. Boken förvaras under året i en monter och tas fram när anteckningar i skönskrift skall göras och vid detta tillfälle. Den läggs då fram så att deltagarna i gudstjänsten kan gå till den och leta upp det uppslag som gäller just deras barn för att under några ögonblick begrunda det som står där. Anteckningar har kunnat ske oavsett tidpunkten för förlusten, både vad gäller hur många år som gått eller i vilken graviditetsvecka. Man kan ana den lättnad det innebär för föräldrar som mist sitt barn för tjugo eller trettio år sedan att äntligen få sin sorg erkänd, liksom för dem som fått missfall i sextonde veckan eller som låtit avbryta graviditeten. Den årliga högtiden bär namnet "Lives that touched ours. A service to remember those whose names are recorded in The Book of Remembrance." Det är ingen tillfällighet att sjukhusprästen David Robinson själv är en av dem som mist ett barn. Han och hans hustru Diana har känt in på skinnen vad det innebär när endast få i omgivningen anar vidden av förlusten.

Robinson har författat en av de hymner som sjungs vid minnesgudstjänsten. Liksom i Sverige saknas i de engelska psalmsamlingarna officiella psalmer som med tillräcklig varsamhet kan ge uttryck åt sorgens många dimensioner. I Walsgravehymnens sista vers heter det: "Safe in your peace, Lord, hold these our children; Grace, light, and laughter grant them each day..." Det är ett ovanligt ljus och utomordentligt tilltalande tonfall. Hymnens början lyder: "Fleetingly known, yet ever remembered, These are our children now and always..." På många platser i England där liknande minnesgudstjänster hålls i sjukhuskapell eller kyrkor använder man sig av denna nyanserade psalm som sjungs till en välkänd och lättillgänglig melodi.

Efter minnesgudstjänsten samlas alla som vill i lobbyn utanför kapellet för att på stående fot dricka te eller kaffe tillsammans med dem som genomfört högtiden. Möjligheter finns att tala med någon man mött i anslutning till förlusten eller med andra som man delar smärtsamma erfarenheter med. Det är uppenbart att det

kan ha en lindrande effekt att så många som berörs av en tidig förlust samlas för att gemensamt minnas vad man varit med om för att få mod att gå vidare. Kritiker av denna typ av minnesgudstjänster menar att det finns en risk att människor i stället för att gå vidare konserverar sin sorg och håller den kvar. Man kan väga den risken mot en betydligt större risk att sorgen inte får det utrymme den behöver för att bli genomarbetad.

"Vår ogråtna gråt" i Visby

Inspirerad av upplevelserna i Coventry planerade vi medarbetare i Sjukhuskyrkan i Visby en besläktad om än inte helt likartad gudstjänst i Domkyrkan i Visby i mars 1994. Vi vågade inte satsa på att inbjuda enbart anhöriga till barn som dött tidigt, men i en artikel i lokalpressen med titeln "Vår ogråtna gråt" kunde vi presentera vårt syfte och vända oss till alla som på något sätt kände sig berörda av detta tema. Vi genomförde en enkel gudstjänst, präglad av meditativ musik på orgel och gitarr, ett par psalmer, textläsning från psaltarpсалmen 139 och meditation på detta tema, samt möjlighet till ljuständning. Vår erfarenhet var att detta fungerade som en kanal för många olika slags sorg, i samband med förluster som hänt nyligen eller för länge sedan men också sådan sorg som få eller ingen riktigt känner till. Vi hade valt att hålla vår minnesgudstjänst i anslutning till Jungfru Marie Bebådelsedag, eftersom det är en kontroversiell dag för många kvinnor, i synnerhet för dem som inte kan få barn, som gjort abort eller som mist sitt barn. Vi ville se en möjlighet att visa alla med ogråten gråt respekt.

Profan ritual

Allt detta som jag nu återgett har en tydlig religiös prägel, eftersom det handlar om gudstjänster som utformats av religiösa företrädare inom officiella kyrkor i England och Sverige, och dessutom gäller det ritual som flera deltar i. Hur kan det annars se ut? Behovet av ett rituellt hanterande av sorg är allmänmänskligt. Vem hjälper dem som saknar en klar religiös hemvist? Jag lärde mig mycket av mötet med en kvinna som mist två barn. Hon har gett mig tillstånd till att jag berättar om

Behovet av ett rituellt hanterande av sorg är allmänmänskligt. Vem hjälper den som saknar en klar religiös hemvist?

Riter i den praktiska verkligheten handlar om att göra en erfarenhet tydlig

hennes väg genom en fas av sorgen. Vid ett tillfälle kom jag att nämna att en del föräldrar som mist barn och som jag mött haft glädje av att kunna skapa något av sin sorg, i konst eller dikt, i form av brev eller dagboksanteckningar. Denna kvinna tog detta till sig och nästa gång vi möttes kom hon med det hon skapat i famnen, en båt, rikt dekorerad med symboler som hon utförligt kunde beskriva, och en vit blomma för vart och ett av barnen, en tulpan och en narciss. Sedan skulle hon tända två värmeljus i den lilla livsbåten och sjösätta den. Ivrig gick hon sin väg från vårt möte för att genomföra det rituella handlande som hon förberett med stor kärlek. I denna fas kunde hon i ett eget ritual symboliskt släppa sina barn ifrån sig. Jag överraskade mig själv med att senare ta reda på vad det blåst för vind den dagen.

Fantasi och respekt

När fantasin tas i bruk öppnar sig många möjligheter. Det tycks som om en del av de läsningar som ibland sker i samband med dödsfall på sjukhus beror på bristande fantasi. Den kyrksamma gamla damen som ensam går hem från intensivvårdsavdelningen där hennes man just dött hade kanske behövt att någon gett henne uppslaget att få ha en andaktsstund som avsked till mannen som ett sätt att överlämna honom i starkare händer och ge ro i en kaotisk situation. Det är väl inte bara främmande trosbekännare som behöver tillgodoses? En präst eller diakon eller medmänniska med annat förtecken kan vara till hjälp. Vi som ofta möter sörjande vet att avskedet medan den döda kroppen ännu är varm kan ha en avgörande inverkan på det fortsatta sorgeförloppet. Man kan vilja vara ensam, men man kan också önska någons närvaro. Man önskar sig tid, tid att få ta in det som hänt utan brådska.

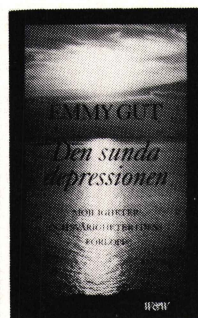
Riter i den praktiska verkligheten handlar om att göra en erfarenhet tydlig, det må sedan gälla dop i en krissituation, en välsignelseakt, ett avskedstagande, en begravningsakt eller en minnesstund. De senare årens erfarenheter visar att vi måst vidga området för den sorg vi erkänner offentligt och inse att sorg som förekommer i samband med missfall eller efter en avbruten graviditet behöver få bli igenkänd som sorg. Ingen skall

pådyvlas att känna på ett särskilt sätt men känslor som faktiskt finns behöver få bli respekterade.

Små barn som dör ger upphov till en rent fysisk sorg, "en övergivenhet i kroppen", skriver Marie Louise Ramnefalk i en dikt om sin döde son. Vi har lärt oss mer och mer om sorgens ofrånkomlighet och ritters nödvändighet. Den som kysst ett dött barn och känt den salta smaken på läpparna glömmet det aldrig.

REFERENSER

- Renner H P V*: The Use of Ritual in Pastoral Care. The Journal of Pastoral Care 33 (1979):3:164-74.
- Biskopsmötet 1991, Omhändertagande av foster. Ett brev från Svensk kyrkans biskopar till medarbetarna i sjukhuskyrkan och församlingspräster. 1992. (Kan rekvideras från Ärkebiskopsämbetet, Box 640, 571 27 Uppsala).
- Grandelius B m fl*: Vi som har ett barn för lite. 1993 (Kan rekvideras från Bengt Grandelius, Skeppsvägen 3A, 746 31 Bålsta).

EMMY GUT **Den sunda depressionen**

*Möjligheter
och svårigheter
i dess förlopp*

"Emmy Gut väger samman sina kunskaper inom utvecklingspsykologin med individens depressiva reaktioner på olyckliga livssituationer senare i livet. I detta avseende är boken en pärla och vittnar om stor klinisk erfarenhet."

Birgitta Samuelsson i Läkartidningen

I pocket i bokhandeln

Wahlström & Widstrand